

ВІДГУК

офіційного опонента Вісич Олександри Андріївни, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія» про дисертацію Савиної Анни Юріївни «Металітература в контексті метакритики: персонаж, наратив, дискурс», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 – Філологія, галузь знань 03 – Гуманітарні науки

Актуальність теми дослідження

Помітною тенденцією сучасної світової гуманітаристики стали студії авторефлексійних явищ у мистецтві, які зазнали особливої інтенсифікації у добу пост- та метамодернізму. Не менш важливими на сьогодні є спроби переглянути інтерпретаційні методи аналізу художніх текстів у зв'язку з нарощенням їхньої метаізації, засадами якої прийнято вважати самореферентність, когнітивність, інтертекстуальність. Об'єктивне уявлення про естетичні матриці сучасної культури неможливе без урахування таких явищ, як металітература та метакритика, що стали своєрідними маркерами новітньої літератури. Заслугує на переосмислення й термінологічний інструментарій, яким доводиться послуговуватись під час інтерпретації металітературних текстів. Зазначені аспекти та завдання вповні охоплені у винесеній на захист дисертаційній роботі, що зумовлює її актуальність.

Варто зазначити, що тема дослідження узгоджена з науковою темою кафедри германської філології та зарубіжної літератури Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка у межах комплексної «Германська філологія: проблеми літературознавства, мовознавства і перекладу» (державний реєстраційний номер 0119U101773, термін виконання 05.2019–05.2029). Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 14 від 30 жовтня 2020 року).

Обґрунтованість і достовірність наукових положень та висновків дослідження

Метою дослідження А. Ю. Савиної визначено комплексний аналіз концептів «металітература» та «метакритика» і дотичних до них категорій «персонаж» та «наратив». Означені концепти дисертантка розглядає у контексті художньо-естетичної парадигми постмодернізму, беручи до уваги також його стильові варіації та трансформацію у метамодернізм.

Дисертаційна робота базується на ґрунтовному теоретичному матеріалі, що посилює використання комплексу літературознавчих та загальнонаукових методів, переважна більшість з яких (за винятком хіба що рецептивного) використано із залученням базових методологічних наукових студій. Уважаю, що було б доречним використати й останні роботи Максима Нестелєєва, зокрема його двотомну монографію «Лабіринти американського постмодернізму» (2019), один з розділів якої присвячений безпосередньо теоретичним аспектам металітератури.

У дисертації приділено значну увагу аналізу змісту понять «постмодернізм», «метамодернізм», «металітература», «метакритика», а також «металітературність», «метадрама», «метапоезія», «метапроза», «*mise en abyme*», «метаперсонаж», «метанаратив», «культ літератури» тощо. Висновки роботи, зумовлені змістом дослідження, є логічними та аргументованими, цілком відповідають поставленим завданням.

Новизна дисертаційної роботи

Наукова новизна дисертації А. Ю. Савиної полягає у концептуальному осмисленні «металітератури» та «метакритики», що потрактовані як засоби «оновлення підходів до рецепції й перцепції літератури» (с. 23). Їхня реалізація простежена на матеріалі ліричних, епічних та драматичних текстів, що може сприяти повноцінному введенню цих понять у термінологічний арсенал українського літературознавства. У роботі окреслено авторефлексійну

функцію метакритики на різних рівнях художнього тексту. Розширено спектр розуміння таких феноменів, як «постмодернізм» та «метамодернізм» із урахуванням динамічних процесів у світовій літературі та теоретичних дослідженнях.

Важливим внеском здобувачки є фіксація перетину літературознавчих тенденцій, критичного дискурсу та художньої естетики, що відбувається у межах текстів сучасної літератури та тлумачення його впливу на постмодерну та метамодерну поетику. Беззаперечним є практичне значення одержаних результатів та доречність їх використання під час викладання низки гуманітарних дисциплін, зокрема теорії літератури та літературної критики.

Структура і зміст дисертації

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (278 позицій). У Вступі окреслено об'єкт, предмет дослідження, обґрунтовано актуальність та новизну студій, стан розробки наукової проблеми, описано та аргументовано застосування комплексу методологічних підходів.

У першому розділі «Металітературність як феномен доби постмодерну» дисертантка окреслює перипетії формування наукового уявлення про постмодернізм, постмодерну естетику загалом та літературу зокрема, а також виходить на категорію метамодерну, трактуючи обидва періоди у культурі ХХ – початку ХХІ ст. як сприятливі для розвитку металітературних експериментів.

Попри те, що об'єктом дослідження заявлено «феномени металітератури та метакритики в контексті художньо-естетичної парадигми постмодернізму і метамодернізму» (с. 21), текстуальний матеріал виходить за означені межі. З одного боку, такий підхід дозволяє побачити універсальні моделі металітератури та метакритики, що є питомими чинниками письменства загалом, простежити ознаки саморефлексії у мистецтві, не обмежуючись хронологічними параметрами. Дисертантка резонно стверджує, що

«металітературу не варто розглядати як жанр (піджанр) постмодерністської літератури, оскільки радше мовиться про особливі риси, притаманні певним літературним творам. Наростання металітературної практики простежується у її співвіднесенні з художнім принципом *mise en abyme*, ідеями відображення й рефлексії, що відповідає рекурсивному концептові, часова тяглість якого розпочинається в добу бароко» (с. 90). Утім, з іншого боку, несистемність прикладів як у хронологічному так і жанровому плані дещо дезорієнтує та змушує задуматись, чи існують суто пост/метамодерністські ознаки металітератури.

У другому розділі «Метакритичний аспект постмодерної саморефлексії» здійснено ґрунтовний огляд суті та функцій літературної критики із залученням найновіших інтерпретацій. Наголошено, що попри все ще актуальні завдання критики, на кшталт оцінки та аналізу, у тому числі порівняльного, явищ культури всередині певного культурно-історичного контексту, наразі чимало дослідників констатують т. з. «смерть критики» або ж її докорінну трансформацію, зумовлену низкою мистецьких, соціальних, економічних і технологічних факторів. Натомість значного поширення набуває поняття «метакритика», яким маркують традиційні ознаки саморефлексії (критику критики зустрічаємо й у найдавніших працях з теорії літератури та філософії мистецтва). Водночас цей термін застосовують задля фіксації феноменів, характерних виключно для пост/метамодернізму й пов'язаних з тотальною комп'ютеризацією, збільшенням мережевих жанрів та розмаїттям онлайн платформ, що змінюють культуру комунікації усередині літературного процесу.

Дисертантка констатує, що метакритика – «це доволі зручний для вжитку парасольковий термін» (с. 111). Численні варіанти його визначення у роботі зведено до п'яти ключових значень. Попри доцільність такої типологізації, деякі тлумачення феномену є уразливим, як, наприклад, конструювання аналогії між метакритикою та метафізикою, метакритикою та метамовою, без наведення додаткового пояснення зазначених явищ.

Слідом за П. Іванишином здобувачка формулює, на мій погляд, найбільш універсальне визначення, відповідно до якого «критика і метакритика постають осмисленням літературності, оскільки об'єктом критики є літературні твори, а об'єктом метакритики – теоретичні, методологічні та власне критичні розвідки» (с. 111). Вартим уваги є означення функції метакритики, яка, за твердженням А. Ю. Савиної, полягає у тому, щоб вирішувати конфлікти щодо оцінки літературного твору. У разі їх виникнення метакритика має створити «об'єктивну процедуру, здатну верифікувати одне з двох оціночних суджень» (с. 110).

Виходячи з позиції, що «ніхто інший не зможе краще пояснити сутність художньої творчості, аніж визначний поет/письменник/драматург» (с. 121), дисертантка здійснює цікавий огляд книг про письменство, серед яких є як художні, так і нон-фікшн, у тому числі посібники зі сторітелінгу. Окремо розглянуто книги, які «вчать читати» і пропонують дієві моделі рецепції літератури, щоправда, у цій частині дослідження видається, що концепція метакритики поступається рецептивній теорії.

У третьому розділі «Персонаж, наратив і дискурс як складові металітератури та метакритики» запропоновано кореляцію між різними типами метаперсонажів, а також поняттями «метаперсонаж», «вічний образ» та «архетип». Крім того, зіставлено категорії «наратив», «метанаратив», «метатекст» та «інтертекст» (останній розкрито, на жаль, без залучення практичного текстуального аналізу). Оригінальним вбачаю трактування культу літератури, а з нею і письменника, та способу його оприявлення у текстах різних періодів.

Гідною окремого слова вважаю культуру подачі іномовних джерел у роботі А. Ю. Савиної: якісний переклад з англійської та німецької наскрізно супроводжують цитати мовою оригіналу, винесені у примітки, що значно полегшує сприйняття тексту та підвищує довіру до наукового коментаря дослідниці.

Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях

Основні положення дисертації А. Ю. Савиної апробовані на 5 всеукраїнських наукових конференціях. Публікації здобувачки (4 – у фахових наукових виданнях України та 4 додаткові, одна з яких у закордонному періодичному виданні) відповідають вимогам щодо оприлюднення результатів дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії і підтверджують достовірність та об'єктивність дослідження.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове дослідження Анни Юріївни Савиної, теоретичну та практичну цінність отриманих результатів, варто вказати низку дискусійних положень у змісті роботи:

1. Дещо зайвими видаються у першому розділі звертання до хрестоматійної теорії екзистенціалізму та жанру пастишу, які хоч і пов'язані певним чином з постмодерном, однак не були актуалізовані у подальшому дослідженні, зокрема під час аналізу художніх текстів.

2. Цінною у теоретичному плані є спроба систематизувати явища металітературного характеру, що зазнали активного розвитку на сприятливому постмодерному ґрунті. Уже в першому розділі здійснено аналіз художніх текстів різних жанрів, що є нетиповим для дисертаційних досліджень, утім наочно демонструє діапазон метадраматичних прийомів та методів. Проте незайвим було би детальніше аргументувати вибір, зокрема поетичних текстів Александра Поупа та Ліни Костенко, враховуючи великий масив у класичній та сучасній, світовій та українській ліриці більш очевидних зразків метапоезії.

3. Недоречним вважаю, акцентування уваги на радянському журналі «Октябрь», який подано як єдиний приклад метакритичного видання ХХ ст., при цьому проігнорована світова періодика. Також хибним є узагальнене твердження щодо непопулярності журналів в Україні, які розміщували літературно-критичні матеріали, суперечки, пропонували «естетичні взірці»

(щонайменше це «Українська хата», «Літературно-науковий вісник», «Червоний шлях», «Арка» та багато інших).

4. Нез'ясованим залишається питання, як співвідносити такі по суті різні явища, як літературно-критичні статті, маніфести, есеї, рецензії у літературних інтернет-виданнях з текстами про книги, розміщеними на сайтах-агрегаторах і особливо на масштабних маркет-плейсах, на зразок Amazon, де скоріше маємо справу з читацьким відгуком, багато в чому подібним на оцінку побутової техніки, косметичних засобів тощо. Чи можливо говорити про метакритику за відсутності узагальнювальних, концептуальних, саморефлексійних ознак таких текстів?

5. У дисертації приділено увагу художній метакритиці, котру визначено як «роздуми письменників щодо особливостей художнього твору, його конструювання, власне, зображення літературної теорії у творах літератури», а також «підвищену іронію, навіть подекуди пародіювання усталених теоретико-літературних норм і правил» (с. 148). У цьому плані основним матеріалом для аналізу обрано роман Г. Мюссо «Таємниче життя письменників», у якому застосовано великий спектр засобів, спрямованих на розкриття перед читачем творчої лабораторії літератора. Проте залишається питання, чи не є такий творчий метод власне металітературою, де метаізація відбувається завдяки осмисленню та демонстрації законів та механізмів створення художнього тексту.

Відсутність порушення академічної доброчесності

Під час ознайомлення з дисертаційною роботою порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації) не виявлено.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам

Дисертація Анни Юріївни Савиної та підготовані за нею публікації відповідають чинним вимогам до оформлення (наказ МОН від 12.01.2017 р. № 40), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування

рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» (постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261). Отож після успішного захисту здобувачка Анна Юріївна Савина заслуговує на присвоєння їй ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки», за спеціальністю 035 «Філологія».

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української
мови і літератури
Національного університету
«Острозька академія»

О. А. ВІСИЧ

ПІДПИС
ПІДТВЕРДЖУЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ
КАДРІВ НАУ-ОА

